

Jelena Mrgić*Odeljenje za istoriju, Filozofski fakultet,
Univerzitet u Beogradu*

jmrgic@f.bg.ac.rs

Slike i reči: alegorijska i sugestivna kartografija¹

Apstrakt: Na osnovu savremenih teorijskih pristupa u geografiji i kartografiji, rad će predstaviti nova saznanja o prirodi istorijskih karata i mapolikih crteža kao *ikono-tekstova*, na primeru intrigantnog umetničkog dela – „Mapa sveta u glavi Lude“ (ca. 1575). Shodno načelima tekstološke analize, pružaju se moguće interpretacije nastanka i poruka sadržanih kako u likovnoj kompoziciji, simbolima, tehnicima izrade, tako i u pratećim natpisima na karti. Njena slojevitost i polifonija likovno-narativnih iskaza čine je sastavnim delom dragocene niske kapitalnih književnih, filozofskih i istorijskih dela, od Svetog Pisma, preko Plinija i Ovidija, do Erazma Roterdamskog i Sebastijana Brandta, kao i Marsela Fičina, Albrehta Direra i Itala Kalvina. Druga nit – „Taština sveta“ uvezuje lik Lude, Đotove freske, Džona Banjana i Vilijama Takerija. Izvesna mističnost i ezoteričnost kojom provejava, uticale su na to da ova karta do danas ne gubi na svojoj začudnosti i podsticaju na kontemplaciju o savremenom svetu i njegovoj/našoj ludosti i taštini.

Ključne reči: istorijska kartografija, realni prostor, imaginarni prostor, ikono-tekstovi, alegorije, Ludost, taština, melanholija, književnost

Uvod

Prinuda antiprostornog istoricizma (Sodža 2013) da se kartografske predstave uređene prema matematičkim i astronomskim uzusima geografije prihvate kao „samoočigledni dokazi“ i zapravo suštinski „objektivni i neutralni“ izvori, ukinuta je tokom poslednje dve decenije prethodnog stoleća, zahvaljujući nizu teorijskih radova iz pera Dejvida Harlija (Harley 1989, 1992, 2001). Savremene definicije mapa/karata insistiraju na fluidnosti njihove suštine i nastoje da ne postavljaju suviše rigidne granice u određivanjima šta jeste i šta nije mapoliki artefakt. U ovom radu polazimo od shvatanja i tumačenja mapa i mapolikih

¹ Rad je nastao tokom projekta „dugog trajanja“ Ministarstva za nauku (no. 177010), no većma je proizišao iz moje afilijacije naučnoj disciplini i predmetu Istorijska geografija, na Odeljenju za istoriju. Zahvaljujem prijateljima raznolikih vrlina, znanja i struka na pažljivom čitanju ovog i drugih tekstova, i sve greške su autorove.

crteža kao *ikono-tekstova*, vizualnih predstava delova fizičkog prostora, koje su istovremeno i društveni konstrukt, te se njihov izgled, sadržaj, ali i namena menjaju shodno promenama društveno-kulturnog sistema. Svaka karta je rezultat stvaralačkog i to najpre misaonog (internog, refleksivnog) procesa unutar svog kulturnog konteksta i predstavlja zbirku *znakova* o prostornim i društvenim odnosima u narativnoj i grafičkoj formi. Razmišljanje o sebi je polazna tačka razmišljanja o *drugima*, i obrnuto, doživljaj drugih povratno određuje percepciju sopstva, što je bitno za analizu predstava društvenih odnosa „u slici i reči“. Kao i sve druge norme i predstave, i one su proizvod datog društva u datom vremenu i kulturnom miljeu. Alegorijske mape su birale posebne simbole da bi prenele svoje poruke o osećanjima i doživljajima sveta svojih tvoraca. Po svojoj prirodi, one su sugestivne (*persuasive*) i utiču na formiranje određenog utiska kod čitaoca-gledaoca, i antipodi su objektivnosti, kao načela na kome je počivalo uverenje o kartama kao „samoočiglednim dokazima“ (Tyner 2015; Mode 2017).

Predstavljeni prostor može biti *realni, objektivni, primarni*, dakle onakav kakav se spoznaje na osnovu pouzdanih rezultata geo-nauka i kao takav se koristi u sistemu obrazovanja i svakodnevnoj komunikaciji. Ipak, prostor može biti i *imaginarni, subjektivni, sekundarni*, odnosno, izmaštan od strane nekog pisca i/ili kartografa, sa malim ili potpunim odstupanjem od prvog, na planeti Zemlji ili bilo gde u poznatom i nepoznatom Kosmosu. Predstave ovakvih vrsta prostora su sastavni deo popularne kulture od vremena štamparske, televizijske i digitalne revolucije. *Hibridne* su one alegorijske i sugestivne (*persuasive*) karte koje, polazeći od realnog i objektivnog sveta, menjaju ga i dopunjavaju shodno sadržaju poruke koju prenose i uticajima koje žele da ostvare. Kao takve, postale su i narativne, opisane ili ocrtane da bi čitaoci mogli da prate kretanje književnih junaka u primarnom, sekundarnom i/ili hibridnom svetu (Caquard –Cartwright 2014).

Mape su zapravo *dijalog između publike i kartografa*, koji su se u Francuskoj krajem 15. veka nazivali, gotovo poetski, „*tailleurs d’histoires*“ – *krojači priča*, jer je trebalo tako vešto izrezbariti drvene ploče i ukrojiti jednu u drugu tako da prenesu „priče“ publici, u tekstu i u slikama. Autori mapa su u savremenoj analizi posebno značajni zbog odabira kako toposa, tako i novina u svojim „pričama“, u izboru vizualnih znakova i pratećeg teksta. Naracija pratećeg teksta – *parateksta* na samoj mapi, i duž ivica u vedutama i u legendi, sadrži kako topografske odrednice, tako i prirodnoistorijske, antropološke i druge kulturološke podatke, i takođe je dragocena za analizu. Među glavnim pitanjima na koje je potrebno tražiti i naći odgovore su: ko, kada, gde (odakle), zašto i kako stvara *ikono-tekstove*, slično postupku analize u naratologiji (Crampton 2001; Cosgrove 2008). Ovde predstavljena karta, tačnije *mapoliki crtež alegorijske sadržine*, tek je jedna u dugačkom nizu koji seže do danas, i ispratićemo deo njenog istorijskog putovanja.

Svet u glavi melanholične lude

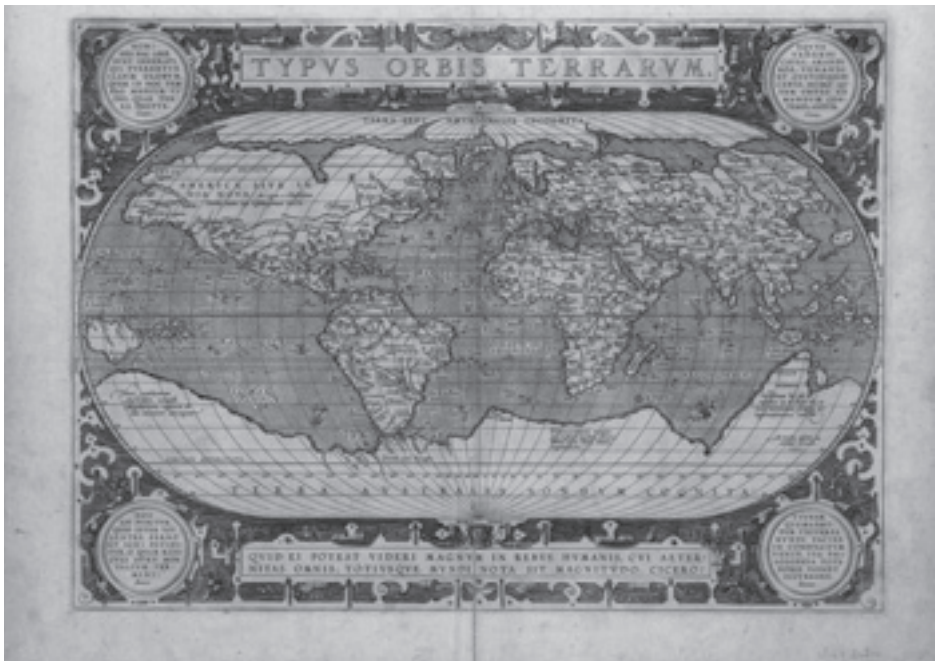
„Može svet da priča o meni što mu je drago (jer mi nije nepoznato kako Ludost prolazi rđavo i kod naj-luđih), ipak sam ja, jedino ja, velim vam, velim vam, kadra da uveseljavam i bogove i ljude... A meni je, naprotiv, uvek bilo najdraže što mogu da govorim ono što mi trenutno padne na pamet... jer kako će neko da me okuje u granice kad se moja moć proteže tako daleko po svetu...“

Ludost govori, *Pohvala ludosti* – Erazmo (Erazmo 1511/2016)

Kompoziciono, vizuelno i alegorijski, karta sveta na licu Lude ostaje jedna od najintrigantnijih primeraka kartografske umetnosti. Sačuvana je u dve glavne varijante, prvobitno drvorez (ksilografija), a potom bakropis, u nekoliko izdanja. Najstariji primerak je karta izrađena tehnikom drvoreza pariskog štampara Žana II de Gormona (Jean II de Gourmont, ca. 1537–1598), iz oko 1575. godine sa naslovom: *Congnois toy toy mesme. L'homme ne peut mieux parvenir / Que sa cognoissance aquerir* („Spoznaj samog sebe. Čovek ne može više uspeti osim ako ne dostigne samospoznaju.“ (sl. 1), i duž ruba kape *O teste digne de purgation*, odnosno „O glavo treba ti pročišćenje“, što se odnosi na dejstvo napitka od kukureka (*helleborum*), kako stoji na istoj poziciji na bakropisnoj mapi (sl. 3). U poređenju s ovim poznijim bakropisom, kompozicija je sasvim slična, osim što je na drvorezu prikaz šake leve ruke s uperenim kažiprstom ka medaljonima i ka kartušu na levoj strani. Dodatak je i traka ispod medaljona sa tekstom „Nul [h]eureux qau'apres la mort“, „Niko nije srećan osim posle smrti“, koji je verovatno uzet iz Solonomonovih izreka. Svi tekstovi su na francuskom, i luđin skiptar ima malu, nekakvu dlakavu glavu, ispod dis-

Sl. 1 – Mapa Žana II Gormona iz oko 1575. godine (Hofmann 2007)

Sl. 2 – Mapa sveta iz zbirke karata, Abrahama Ortelijusa *Teatrum Orbis Terrarum* (1570) koja je potom ukrojena da prekriva lice Lude (Ortelius 1570)

ka. Gormonova karta sveta i citat iz Plinijeve „Prirodne istorije“ tik iznad lica, preuzeti su iz zbirke karata Abrahama Ortelijusa (1527–1598) „*Teatrum Orbis Terrarum*“ (*Pozornica zemalja sveta*) iz 1570. godine, štampane u Antverpenu

Sl. 3 – Primerak mape *O caput elleboro dignum* [Monde dans une tête de fou], u Nacionalnoj biblioteci Francuske (ca. 1590), italijanska radionica (Anon., 1590).

(sl. 2) (Ortelius 1570). U medaljonima, s leva na desno, su tekstovi: „O combien est vain le souce des hommes et toutes choses“ („O koliko su tašte brige ljudske i svih stvari“), „L’homme fol est la vanité universelle“ („Čovečja ludost je svekolika taština“), „Tout desir est plaisir a qui plaict“, „Et l’honneur du Seigneur n’est point laict“ (biblijske reference koje bolje dolaze do izražaja u latinskoj varijanti natpisa). U kartušu je tekst u šest redova, isto kao i na latinskoj verziji (sl. 3), „Democrit L’Abderitain fu rit de lui/ Heraclite d’Ephese pleu-

re sur lui/ Epichthonius Cosmopolites en fait le portrait“ – „Demokrit iz Abdere ismevaše ga (svet), Heraklit iz Efesa oplakivaše, a Epiktonije Kosmopolita ga naslika“. Duž donje ivice mape-lica, gde se ludina kapa kopča, francuski tekst je: „Le nombre des fous est infini“ – „Beskrajna je broj luda“, a duž spoljne ivice skiptra stoji: „Vanité des vanités, tout est vanité“ – „Taština, taština, sve je taština“ (Hofmann 2007).

Dimenzije ove bakropisne karte su 36 sa 48 centimetara, a 1590. je okvirna godina nastanka. S obzirom na to da za razliku od konvencionalnih mapa tog doba, poput Ortelijusovih i Merkatorovih, naslov nije u traci koja bi pratila gornji rub karte, a niti u medaljonu, opis bi išao ipak uobičajenim redom. „Nosce te ipsum“ bi poslužio u svrhu glavnog naslova, bez objašnjenja sa Gormonove mape, a zatim zapis na čelu Ludine glave: *O caput elleboro dignum* – „O glavo, treba ti kukurek“. Topli napitak od korena biljke *Helleborus viridis et H. niger*, zelenog i crnog kukureka, u narodnoj i „naučnoj“ medicini koristio se kao jako purgativno sredstvo, i takva metoda čišćenja creva navodno je lečila ne samo kad se sumnjalo na otrove ili na gliste, već i melanholiju i ispade mahnitosti, ludovanja (možda odatle i narodni naziv „glavobolka“, „trpoglavka“?), kao dva krajnja stanja, pasivnog i aktivnog, umirujući crnu žuč, pa tako vraćajući ravnotežu među četiri glavna telesna soka (žuta i crna žuč, krv i flegma) (Simonović 1959). Melanholija, kao glavno raspoloženje što isijava iz ove morozno bojene karte, biće zasebno tretirana nešto dalje u tekstu.

U kartušu s leve strane glavnog crteža je tekst u šest redova: „Democritus Abderites deridebat, Heraclites Ephesus deflebat, Epichthonius Cosmopolitus deformabat“ – „Demokrit iz Abdere se smejaše (ovom svetu), Heraklit iz Efesa ga oplakivaše, a Epiktonije Kosmopolita ga satvori (ili naruži?).“ Dva antička filozofa nije teško prepoznati, Demokrita (o. 460– o.370), pripadnika atomističke škole, koji je zbog izreka koje mu se pripisuju postao poznat kao „veseli filozof“, zagovornik umerenih zadovoljstava i užitaka (Berryman 2016). Heraklit (o. 544–o. 488), s druge strane, bio je gromada za sebe, sa nadimkom „Mračni“ jer je bio ubeđen da su ljudi nesposobni da ga razumeju i još više da uopšte spoznaju svet, kao i da je sve prolazno, te se „ne može dvaput kročiti u vodu iste reke“ (Graham 2015). Treći „mislilac“ naveden kao slikar-tvorac ovakve začudne predstave sveta nosio je dodatak „Kosmopolita“, kao čovek čija je domovina ceo svet (Kosmos), a ne polis poput Abdere, Efesa, ali ni *patria*. Takvo osećanje pripadnosti celoj zajednici ljudi, bez obzira na političke i verske razlike, ide unazad do filozofa Diogena, koji je prvi rekao da je „čovek sveta“. Težnja ka obnovi kosmopolitske moralne i društvene filozofije vidljiva je potom kod Erazma Roterdamskog (1466–1536), koji u spisu *Querela Pacis* („Žalopojka mira“, 1517) pledira za univerzalni mir među ljudima, mirni suživot, za nacionalnu i versku toleranciju (Kleingeld i Brown 2014).

Lično ime „Epiktonije“ ostaje nepoznanica, i verovatno je pseudonim idejnog tvorca ovakve kompozije slike sveta u glavi Lude. Na magarećim ušima ludine kape s praporcima ispisan je citat iz antičke komedije *Auriculas affini quis non habet*, što bi se prevedo kao „Ko još nije u životu ispaio magarac“. To je asocijacija na magareće uši kralja Mide, koji ih je stekao jer se pobunio protiv Apolona, pobjednika u poetskom takmičenju, i probao je da ih krije pod frigijskom kapom, ali avaj! Kraljev brica je „poverio“ tajnu Zemlji, tako što je iskopao rupu, tu je izrekao tajnu i zatrpao; međutim, trska koja je iznikla na tom mestu svojim šuštanjem je prenosila to svakom prolazniku. Iako je indiscretan bricu kaznio smrću, ni kralj Mida nije poživio – napio se bivolje krvi i preminuo. Mida je onaj isti koji je proklet zbog svoje žudnje za zlatom – da sve što dodirne, pretvori u ovu alhemijски najvredniju supstancu, i opet se pokajao zbog svoje želje, što je svojstveno ljudskoj prirodi (Ovidije, prev. Maretić 1991; Grevs 1991). Osim mitske reference, magareće uši su tokom srednjeg veka postale sastavni deo kostima Lude, o čemu će dalje biti reči.

Duž veđa Lude ispisan je tekst u tri reda, koji je i naslov mape sveta: *Hic est mundi punctus et materia gloriae nostrae, hec sedes, hic honores gerimus, hic excercemus imperia, hic opes cupimus, his tumultuatur humanum genus, hic instauramus bella, etiam civilia. Plin.* To nije celovit citat iz Plinijeve „Prirodne istorije“ (knj. 2, pogl. 174 – *O svetu*), kako je Ortelijus citira u uvodu svoje zbirke karata (1570), ali se smisao sačuvao: odnosi se na Zemlju, kao na kopno okruženo Okeanom, koje naseljavamo, te bi u prevodu glasilo: „Ovo je (tek mala) tačka sveta, a tvori našu slavu, ovde obitavamo i borimo se za čast i moć, i grabimo blago, i podstrekujemo ljude na nemire i ratove, čak i one građanske“ (Pliny, Loeb ed. 1938). U potpisu mape sveta je citat nešto drugačijeg porekla – *Stultorum infinitus est numero*, Solomon iz Knjige Propovednikove 1:15: „Što je krivo ne može se ispraviti, i nedostaci ne mogu se izbrojati“, što ne odgovara latinskom tekstu Biblije gde su umesto „nedostataka“ navedeni „stultorum“, što jesu glupaci, budale, lude (Daničić i Karadžić). U svetlu novijih teorijih koncepta, smatramo da ova karta „Svet u glavi Lude“ sa svojim izborom paratekstova i sugestivnih poruka, zaslužuje svoju sponu sa *mizantropologijom* i njenim tumačenjima percepcije sopstva i „sveta“ (Žikić 2015, 2016, 2017).

Na bakropisu su vidljiva četiri medaljona sa tekstovima – *O curas hominum, O quantum est in rebus inane*. Prva dva usklik: „O brige ljudske, O kakvo je mnoštvo taštine (doslovno: ispraznosti) na svetlu!“ potiču iz pera prvog satiričara Rima, Gaja Lucilija (o. 180– o. 102. pne), i stekle su veliku popularnost u poznijoj rimskoj književnosti, te se javljaju i kod Horacija i Juvenala. Druga dva medaljona krasi citati iz Starog zaveta: *Stultus factus est omnis homo* potiče iz Knjiga proroka Jeremije, glava 10 sa naslovom „Živi bog uništava idolopoklonike“, stih:14: *Svaki čovjek posta bezuman od znanja, svaki se zlatar osramoti likom rezanijem, jer su laž liveni likovi njegovi i nema duha u njima; 15 – Tašti-*

na su, djelo prijeverno, dok *Universa vanitas omnis homo* jeste deo Psalma 38:6 u latinskoj Vulgati: „Ecce mensurabiles posuisti dies meos, et substantia mea tamquam nihilum ante te. Verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens“. To bi odgovaralo prepevu Psalma 39:4,5 – *Kaži mi Gospode, kraj moj, i dokle će trajati dani moji? da znam kako sam ništa. Evo s pedi dao si mi dane, i vijek je moj kao ništa pred tobom. Baš je ništa svaki čovjek živ.*

U krajnjem gornjem levom uglu ispisano je ime *Orontius Fineus* – ova karta je, međutim, tek naknadno pripisana matematičaru i prvom francuskom profesionalnom kartografu, Oronsu Fineu (1494–1555), koji je 1531. godine izradio „scoliku“ mapu sveta, koja samo donekle podseća na prikaz u „Ludinoj glavi“. U Nacionalnoj biblioteci Francuske napravili su i belešku grafitnom olovkom: *Probablement italienne / postérieure à la Mè*(nečitljivo... Mercator ?)/ *et la Nouvelle Zembh (v(ers)1600?)*. Smatra se da je ovaj primerak nastao verovatno u nekoj italijanskoj radionici posle objavljivanja „Atlasa“ Gerarda Merkatora (1512–1594) iz 1585. godine, a dalje se navodi da je ucrtana „Novaya Zemla“. Ova dva ostrva je otkrio Vilem Barenc (o. 1550–1597), danski navigator, koji je preživeo dva od tri putovanja u zaleđenu pustoš severno od Skandinavskog i istočno od Kolskog poluostrva, i po njemu je nazvano more koje dopire do ostrva Novaja zemlja. Do njegovih poduhvata smatralo se da je reč o poluostrvu koje se spušta od Arktika ka jugu (Barents, u: Mills 2003).

Osim ova dva primerka karte, postoji bojeni bakropis *Fool's Cap Map of the World* u Bodleanskoj biblioteci u Oksfordu, gde je okvirno određen Antverpen kao mesto izrade, i okvirno je datirano u 1590. godinu. Na ovoj karti je sve predstavljeno identično pariskom bakropisu, osim upotrebe zelene, oker i žute boje za kartu sveta i kostim Lude, i izvan otiska, duž donje ivice primerka, stoji rukopisna beleška crnim mastilom: *Quid facis o demens, curora fugatia pingis? – Aut novus, aut nullus, cras tibi vultus erit*, ili u prevodu: „Šta to činiš, o ludo, što hitajući crtaš? Jer koliko već sutra, ni novo obličje nit ikakvo lice nećeš imati.“ Ovo je moguća varijanta citata iz Ovidijevog pisma „Nevernom prijatelju“ (Lib. IV, Epist. III – *Amico Instabili*), u kome ga opominje na promenljivost i ćudljivost boginje Fortune, sudbe čovekove, nestalne poput njegovog prijateljstva: „*Quid facis? ah demens, cur, si fortuna recedat, naufragio lacrymas eripis ipse tuo? Haec dea non stabili,...* Quolibet est folio, quavis incertior aura, par illi levitas, improbe, sola tua est.“ Druga veza sa Ovidijem jeste što u istom pismu pominje da bi onome ko bi mu onomad rekao da će završiti na Crnom moru, strahujući od getskih strela, odgovorio da popije napitak da pročisti glavu, onaj što spravljaju u Antikiri („I, bibe, dixissem, purgantes pectora succos, Quidquid et in tota nascitur Anticyra.“) (Ovidije, ed. Burmann 1823). Prema navodima Strabona i Pauzanije, grad Antikira bio je čuven i po tome što se tamo odlazilo na čišćenje organizma napitkom od kukureka (*helleborum*).

Lik i kostim Lude

Prvi pogled posmatrača ide ka centru crteža, i tamo gde oko očekuje da ugleda ljudsko lice, iznenada vidi mapu sveta koja prekriva ljudski lik. Usled te začudnosti, „čitalac“ ustukne u prvi mah, a onda krene da posmatra celinu i delove, i gleda i čita. Glava je baš povelika, onda primećuje kapu i kopče i praporce, i prepoznaje simbole dvorske lude ili džokera. Boje nisu vesele, već prigušene i zemljane, nimalo vedre prema očekivanju (sl. 3), na osnovu uobičajenih prikaza džokera: crvena, žuta, zelena, plava. Crtež je vrlo zasenčenih kontura i gustih senki, i to sve pojačava utisak nekakve zlokobnosti i tmine koja isijava.

Dva su glavna ikonografska i tekstualna izvora presudno uticala na kompoziciju slike sveta „Epiktonija Kosmopolite“, a to su dela Sebastijana Branta (1457–1521), *Brod ludaka (Stultifera navis, Das Narrenschiff, 1494)* i Erazma Roterdamskog (1469–1526), *Pohvala ludosti (Morias enkomion, id est Stultitiae laus, 1511)*, i do pojave ovih knjiga, ikonografski lik lude je u potpunosti uređen, te su i čitaoci i nepismena publika mogli odmah da prepoznaju ko im se obraća. Brantovo delo je jedno od najbolje promišljenih, pedagoško-edukativnih dela u samu zoru štamparske revolucije. Od izbora tematike, načina kompozicije cele knjige, te strukture svakog pojedinačnog poglavlja, „Brod ludaka“ je jedinstveno delo. Kako u „Prologu“ navodi autor, delo je namenjeno svim staležima, i pismenim i nepismenim, to jest, ovi prvi mogu da čitaju drugima, koji gledaju ilustracije za svako poglavlje, za svaku temu. Brant koristi srednjovekovni omiljeni topos „ogledala“ – *speculum*, jer poručuje da svako od nas treba da gleda i vidi sebe u ispisanim stihovima. Upravo je to i glavni naslov mape u glavi lude – *Nosce te ipsum*, originalno potekao iz proročišta u Delfima, da bi bio preuzet i propovedan u rimskoj, potom u hrišćanskoj filozofiji. Kod Branta se reč i slika ogledaju i vraćaju ka čitaocu, primoravajući ga da se zamisli, dok se smeje raznim Ludama. Lik i kostim Lude je već potpuno definisan jasnim simbolima – kapa sa magarećim ušima i praporcima, dugačak ogrtač i naočare, neizbežni su delovi ovog lika. „Brod ludaka“ je prvi pravi bestseller u zapadnoj Evropi, te je najbrže preveden sa latinskog na nemački (*Das Narrenschiff, 1497*), a potom na druge jezike, u vidu stihovanih prepeva – engleski (Alexander Barclay, 1509 – *Ship of fools*), i francuski (Paul Riviere, 1497; Jean Droyn, 1498 – *La nef des folles*), i bio je rado „piraterizovan“, što sve govori u prilog njegovoj izuzetno velikoj popularnosti i omiljenosti (Brandt, nemačko, englesko i francusko izdanje; Haubenreich 2016).

Sličan slučaj u pogledu diseminacije štampanog dela bio je sa Erazmovom „Pohvalom ludosti“ (Paris 1511). Erazmo je, uprkos gromopucatelnom značaju njegovog dela za širenje anti-papističkog i anti-katoličkog idejnog kompleksa, ostao „cvajgovski“, između svetova, izolovan poput Lude/Ludosti, koja nije mogla svoju tankočutnost da svrsta u jedan od suprotstavljenih tabora, te nije

nimalo slučajno da je nemački književnik Štefan Cvajg (1881–1942) ispisao studiju „Trijumf i tragedija Erazma Roterdamskog“ 1934. godine, u predvečerje Drugog svetskog rata i narastajućeg nacional-socijalizma, početka sve većih progona Jevreja. U „vremenu netrpeljivih“, kako je taj period izvanredno predstavio Andrej Mitrović, Cvajg je pisao o samosvojnomo intelektualcu-humanisti i pacifisti Erazmu (Zweig 1934; Mitrović 2012).

Vratimo se mapi sveta u glavi Lude, gde mnoge antičke i biblijske citate nalazimo u 63. glavi Erazmove „Pohvale“, u kojoj Ludost ismeva učenost „Grčića“ i teologa. Hans Holbajn Mlađi (1497/98–1543), čuven po portretima Henrija VIII (1509–47) i Tomasa Mora (1478–1535), i poneke Henrijeve žene, ovekovečio je i Erazma (1527), a dosta ranije oplemenio je Erazmovo bazelsko izdanje iz 1515. godine svojim maestralnim crtežima (Holbein, *Praise of Folly*). Oba ova čeda zrelog humanizma stoje i na početku „štamparske revolucije“, ali i ubrzanog kulturnog transfera, i izučavaju se u okviru kulturne istorije knjige, narodne i intelektualne kulture, pismenosti i komunikacije (Chartier 1989; Burke 1978, 1991; Burke i Hsia 2007).

Skiptar Lude na mapi „Epiktonija Kosmopolite“ bi originalno trebalo da bude u desnoj ruci, a ovde se čini, ali samo naizgled, da je u levoj. Zapravo, Luda je lik u ogledalu, posmatrač je ta Luda. Oblik skiptra na primerku bakropisa iz Nacionalne biblioteke Francuske (sl. 3) je netipičan – ni motka, ni mehur bešike, ni palica sa umanjenom glavom lude, već disk na kome piše: „Taština nad taštinama, sve je taština“ (Knjiga Propovednikova, 1:2). Ako se bolje zagleda, kao da je blago vidljiva ljudska figura na disku, koja u desnoj ruci drži nešto, možda kuglu, možda ručno ogledalo? Time bi se opet vratili na simbol ogledala i klasičnim ikonografskim prikazima greha Oholosti (*Superbia, Vanitas*), uvek s ogledalom. Posmatrač je taj koji se ogleda, kao kod Branta i kod Erazma, čitava karta primorava svojom kompozicijom i višeslojnim iščitavanjem da se zastane i promišlja. O čemu treba promišljati? O tome ovaj ikono-tekst svakim svojim delom jasno govori: o ispraznoj, grešnoj taštini, o prolaznosti i ništavnosti čovekovog života, o besmislu oholosti, posebno pesimistički o mogućnostima ljudskog uma da spozna ceo svet u svojoj glavi, i implicitno je to još jedno pozivanje na *memento mori* kontemplaciju (Goscilo 2010). Do 1575. godine, kada je najkasnije nastala ova prvobitna kompozicija u duborezu, antička *ekumena* je postala tek delić celokupnog sveta koji se iz godine u godinu sve više razotkrivao Evropljanima koji su, opet iz Ludosti, i dalje vodili osvajačke i građanske ratove. Pacifizam Erazma takođe se ogleda u izboru citata iz Plinijeve „Istorije“, a poreklo obe verzije, i pariskog duboreza i italijansko-nizozemskog bakropisa, oslikava krvoločno vreme Reformacije i kontra-Reformacije.

Ikonografski razvoj Lude sa magarećim ušima seže u antičko vreme, pa čak i do egipatskog boga Seta, Ozirisovog suparnika, varalice, prevaranta, bludnika i razarača reda, a opet magarci su bili životinje posvećene Dionisiju, razigranom,

ekstatičnom, pijanstvu i ispadima sklonom. Kroz lik magarca koji će Ludi pozajmiti svoje velike uši, Ezop je u svoje besmrtno basne utkao pouke o glupoj istrajnosti i tvrdoglavosti, besmislenoj upornosti da se ide nasuprot svojoj prirodi, i sačuvan je lepo oslikan rukopisni primerak njegove zbirke koji je pripadao Pjeru Medičiju (1472–1503) (Bough 2010; *The Medici Aesop*, ca. 1480). U hrišćanskoj kulturi, lik Lude se menja s vremenom, od satanskog pomagača, odricatelja, disputatora, do zabavljača na dvorovima, gde mu je bilo dozvoljeno da saopštava i neke nezgodne istine, obično se zaklanjajući iza svojih fizičkih deformiteta – Lude su patuljci, grbavci, ili ćose. Luda je u svim kulturama postojala kao socijalni tip, i kao element Haosa koji je trebalo da uzdrma društveni poredak svojom pojavom, kostimom, te smešnim, opscenim šalama i gestovno-verbalnom poukom da ujedini zajednicu, i to smejanjem kao oduškom emocija. Život je uvek pun situacija u kojima svako može da ispadne luda-budala, i to je neizbežno, kao što i stoji u natpisu ove karte na magarećim ušima: *Auriculas affini quis non habet*, što bi se prevelo kao „Ko još nije u životu ispio magarac“ (Klapp 1949; Gifford 1974; White, u: Janik 1998).

Savremenik Žana Gormona koji je uradio duborez „Karta sveta u glavi Lude“ (sl. 1), bio je nizozemski graver Frans Hogenberg (1535–1590), i ovde je značajan ne samo zbog toga što je bio svedok i slikar mračnih vremena građanskih i verskih ratova u Francuskoj i nizozemskim komunama, već zato što je iznedrio

Sl. 4 – Oko Lude-trubača pocupkuje u kolu čak trinaest tipova Luda: *Udvorica*, *Brlbljivac*, *Obesnik*, *Slavoljubivac*, *Potcenjivač/Klevetnik*, *Zavidljivac/Zlobnik*, *Lenjivac/Kukavica*, *Tvrđica/Srebroљubac*, *Proždrljivac*, *Razbludnik*, *Rasipnik*, *Ljubopitљivac/Radoznalac*, i *Svadjlivac* (Hogenberg ca. 1560–70).

prikaz koji elaborira tipologiju Luda, gotovo kao prema Klapovoj klasifikaciji (Klapp 1949). Dok dva filozofa u nišama levo i desno od naslova, morališu o tome kako nema broja budalama, jer svi slede svoje naslade i „sebe da spozna ne trudi se niko“, a mogli bi, kada bi se držali sredine i umerenosti, da izbegnu ovo „Kolo Luda“ (hvala G. Maričiću na pomoći u prevodu) (sl. 4).

Drugi popularni lik Lude nalazio se u špilu Velike arkane Tarota (*Le Mat, The Fool*), jedini označen Nulom, tačnije bez broja, i predstavljao je potpunu slobodu, nesputanost bilo kakvim društvenim konvencijama i tabuima, te ludilo, kaos, nered, stvaralački zanos. U kartama za igranje, Džoker može da zameni bilo koju drugu kartu. On je večiti Putnik, Hodočasnik i Učenik na putu ka prosvetljenju (Jodorowsky i Costa 2004). Kao nosilac osobina nedoličnih i neprimerenih Heroju, Luda je anti-heroj: trapav, ružan, luckast ili skudouman, slab i/ili deformisan, opscen, on je *jungovska* „senka“ Heroja. I opet u skladu s protokom vremena i promenama u svetu, *filmovi su ogledala društva* i tako u poslednjoj ekranizaciji stripovskog junaka „Džoker“ (*Joker*; rež. Todd Phillips, 2019), ovaj lik se rascvetava u mentalno obolelog zlikovca ali nenamernog, koji užasava „normalce“ upravo zato što svojom rečima i postupcima budi empatiju desetina miliona ljudi, onih skrajnutih, zapostavljenih, 'neproaktivnih' (tipologija u: Klapp 1954; o likovima Džokera do 2015 – Peaslee i Weiner; o Filipsovom filmu narastajuća literatura, podeljena mišljenja – Dodds 2020; Ehlich 2019).

Znatno pre nego što je Erazmo ispisao u jednom dahu „Pohvalu ludosti“ u skeptičnom i sekularnom duhu, Đoto je oslikao fresku greha Ludosti (*Stultifera*) (sl. 5) u Arena kapeli u Padovi 1308. godine, u okviru ciklusa o Sedam grehova, levo, i Sedam vrlina, desno od oltara. Njegov izbor grehova je posve originalan, jer odstupa od uvrežene liste sholastičkih filozofa – Đoto je priključio Ludost u biblijskom smislu bezumnosti, negiranje Boga i Hrista Spasitelja. Uzdignute glave sa čudnom kićankom i čudnovatim kostimom koji odstupa od bilo

Sl. 5 – Đotova freska Ludosti, kapela Arena u Padovi (1308)

Sl. 6. – Luda okružena knjigama,
Brandt (1494)

Sl. 7 – Portret Lude, Jakob Kornelis
(ca. 1530)

kakve staleške, to će reći, društvene konvencije, te uzdignute batine u desnoj ruci, ova Ludost, nalik možda na antičkog Herakla sa batinom, okrenuta je ka višnjem sagovorniku, slično glavnom disputatoru, poricatelju Boga, Luciferu, i njen opozicioni par je Razboritost, moralna ispravnost i činjenje (*Prudentia*). U susednim nišama je i freska greha Očajanja (što odgovara apatiji, lenjosti duha i tela, slaboj volji – *Acedia*), Nepostojanosti (*Inconstantia*, što je možda blisko prevrtljivosti, moralnom oportunističkom i izdajstvu kod Dantea, jer joj je nasuprot Istrajnost – *Fortitudo*), i Nepravda, uz one već poznate – Zavist, Gnev, Nevera. Zapravo je Đoto smelo izbacio četiri kardinalna greha da bi napravio svoju autentičnu seriju, budući da nedostaju Oholost (*Superbia*), Pohlepa (*Avaricia*), Požuda (*Luxuria*), i Proždrljivost (*Gula*). Dok su druge freske u kapeli izvedene u živopisnim bojama, ove moralne poduke pastvi odlučio je da prenese u mroznim, sivim tonovima, slično karti sveta u glavi Lude (sl. 3), te bi se moglo pomišljati da ni izbor boja na karti nije bio slučajan, već vrlo osmišljen, posebno ako se uzme u obzir ikonografska raskošnost mapa tokom 16. veka, gde sve blješti od boja i pozlate (Lackey 2005).

Holandski slikar Jakob Kornelis (Jacob Cornelisz van Oostanen, o. 1470–1533) verovatno je autor ovog portreta „Lude“ (oko 1530) (sl. 7), opremljene odgovarajućim dvobojnim kostimom, kapom sa magarećim ušima, drvenom palicom, ali i naočarima, koje su prateći pribor Luda u gravirama koje prate

Marragonice pfectōnis nunq̄
 fanis laudata Navis: per Sebastianū Brantū: verna aculo vulgaris sermone & rhythmo / p̄ cūctos mortaliū fatalitatis semitas effigens cupōnū dārectione / speculo / cōmōdōq̄ & salute: proq̄ inanis ignavūq̄ stultitūq̄ p̄ p̄na infātia / exaceratione / & confūzatione / nup̄ fabricata: Acq̄ iam p̄i dem per Jacobum Locher cognōm̄to Philomusam: Sicutū in latinū traducta eloq̄iū: & per Sebastianū Beant: demō seduloq̄ reusū: & noua quadā exactaq̄ emēdatōe elīmāta atq̄ sup̄ additis q̄b̄dā nouis: admittit dīq̄ fatiq̄q̄ generibus sup̄pleta: fortitū exordiat̄e principio. .15. 40.

Nihil sine causa.
 .Io. de Olpe.

Sl. 8 – Naslovna strana Brantovog dela

stihovana tematska poglavlja „Broda luda“ Sebastijana Brandta – Poglavlje 2. „O nekorišćenim knjigama“ (*Das Narrenschiff*, Kap. 2 – *Von unnützen Büchern*: „Im Narrentanz voran ich gehe, Da ich viel Bücher um mich sehe, Die ich nicht lese und verstehe“, odnosno, u prevodu: „O nekorišćenim knjigama – Predvodim ja ovaj ples ludosti, jer premda okužen mnogim knjigama, ja nit ih čitam nit ih razumem.“ (sl.6). Reč je, nedvojbeno, o lažnim intelektualcima i lažnoj učenosti, jednoj od većitih tema, a koja i danas ima poseban značaj.

Brantove Lude su ukrcane na brod koji plovi za Naragoniju, mitsku zemlju – ostrvo poput kasnije stvorene Utopije Tomasa Mora (1511), i ludaci će „ploviti“ sve dok ih, kako je Mišel Fuko istražio, državna vlast ne bude okupila i konfirirala u „bolnice za uma sišavše“, u toku perioda „Velikog zatvaranja“ tokom klasicizma (Foucault, ed. Khalfa 2006). Hijeronimus Boš (o. 1450–1516) iz katoličkog Brabanta je svakako bio inspirisan Brantovim delom kada je oslikao ovaj deo triptiha oko 1500–1510. godine, u sličnom diskursu o gresima smrtnika svih fela i staleža.

Sl. 9 – Hijeronimus Boš, Brod ludaka (ca. 1500–1510)

Vraćajući se analizi „Slike sveta u glavi melanholične lude“, ostaje pitanje zašto je izabran lik (dvorske) lude i kakvo je kontekstualno tumačenje karte kao celine, i slike, njene simbolike i tekstova? Kao vizualno-tekstualni izvor, mapa pripada ranomodernoj kulturnoj, književnoj i kartografskoj tradiciji, koja se dakako oslanja na ranije, antičko-srednjovekovno nasleđe. Orin Klapp (1917–1995), američki sociolog, pisao je najpre o Ludi kao o socijalnom tipu koji se stalno stvara i nadograđuje, tipizira se i biva tipiziran, istovremeno prihvaćen i ismevan, potcenjen i uvažavan, i koji ima tačno određene uloge u društvu. Remeti pristojnost i poredak svojim ispadima i ne-propisnim ponašanjem, a kako svako može, barem jednom u životu, da 'ispadne luda', da 'bude napravljen budalom', tako ovaj socijalni tip služi kao društvena kontrola i korektiv ponašanja, jer bi tu ulogu svi da izbegnu. Druge radove posvetio je Herojima, Zlikovcima i Ludama, koji takođe imaju svoje društvene funkcije kao sredstva kontrole poretka (Klapp 1954; o njegovoj teoriji, v.: Trifunović 2007a, 2007b). Kao osoba van svih staleža, što je predstavljeno i samim kostimom i pratećim priborom, luda je najčešće pripadnik ruralnog stanovništva, zborio je grube istine, neuvijeno ili dvosmisleno, i bio zaštićen nekim svojim osobenim znakom, obično fizičkim hendikepom u stasu, izgledu (kepeci, grbavci), i hineći mentalnu, intelektualnu ograničenost, skudoumnost. Ludine šale, spontane i/ili naučene, trebalo je da pre svega zasmеjavaju vladara, njegovu porodicu i dvorane, da rasterećuju napetost i tako sprečavaju sukobe i svađe (Klapp 1949; Molinari 1982; Ettin, u: Janik 1998; Aspinalli, na istom m.).

Luda i melanholija

U slučaju ovog izvora, ove tekstualne mape, autor se opredelio da preuzme krinku Lude upravo zbog njene istinoboračke funkcije, te smatramo da je podstrek i provokacija za nastanak bilo umnožavanje kako jeretičkih crkvenih spisa, tako i naučnih otkrića, posve novih ali i novoobnovljenih antičkih, koja su preti- la da ukinu ništavnost čoveka u odnosu prema Hristu Spasitelju. Još bliže odre- đenje impulsa za nastanak ovog prikaza jeste pomama za geografskim otkrićima – nove zemlje, novi premeri i obrisi kontinenata i okeana, i posebno *pomama – mahnitost* (lat. furor) *njihovih mapiranja i štampanja novih karata* uzdigli su, po mišljenju kartotvorca, na prvo mesto greh oholosti (*hybris, Superbia*), ali koji ne pominje izričito, već koristi izraz taština, sujeta (*Vanitas*). Prvi ženski autoportret u ranoj modernoj umetnosti sa temom „Vanitas“ je delo flamanske slikarke Klare Peters (Clara Peeters, o. 1594–1640), tek neznatno kasnije od prvih predstava sveta u glavi Lude. Autorka se samo-promatra i promišlja o taštini sveta, ne samo svog pola, ali ni to nije isključeno iz kontemplacije. Njen savremenik, Kornelis de Beliur (Baellieur 1607–1671) već uklapa više motiva, i portretisanje i „taštinu spoznaje“, smeštajući svoje likove u kabinet sa slikama, globusima i kartama (Brusati 1990–1991).

Sl. 10. – Ogedalce ili kompas u ruci slikarke... – „Taština“ Klare Peters, o. 1618. (Peeters, Wikipedia)

Sl. 11. – Pozornica „taštine” u „Galeriji kolekcionara slika i objekata“, Kornelis de Belieur (Cornelis de Baellieur), o. 1635–40. (Baellieur, Wikimedia)

Pesimizam u pogledu poboljšanja, uzdizanja ljudske prirode, te ophrvanost neizrecivom tugom, žalošću, očajanjem – sve su to bili simptomi najpopularnije renesansne bolesti, *melanholije*, koja je bila isključivo bolest muškaraca, i to izuzetno visprenih i obrazovanih, počev od Demokrita i Aristotela pa nadalje, dok su žene bile jednostavno lude i manite, pateći skoro isključivo od „histerije“. Prema Galenovoj teoriji, višak crnog i hladnog soka, to jest crne žuči u organizmu izazivao je simptome poput apatije, nedruštvenosti i osamljivanja, a posebno žalosti i straha, paranoje. Antički lek bio je čišćenje organizma purgativom, koji se pravio od biljke kukurek, crne i zelene (Klibansky i dr. 1964/1979; Đorđević-Stojković i Mrgić 2011).

Na izvorištu novoopriskrivene antičke filozofije, neoplatoničarskog iščitavanja aristotelovske filozofije i antičke književnosti, italijanski humanista Marsilio Fičino (19. oktobar 1433–1499) okarakterisao je sebe kao melanholika, navodeći da mu je tako suđeno rođenjem pod uticajem Saturna, čiji je simbol olovo (Medić 2017). Fičino je znamenit kao prevodilac Platonovih i platonističkih dela, kao učitelj i osnivač intelektualne mreže (‘akademije’) s centrom u Firenci Medičija, koji su mu bili pokrovitelji. Prvi deo njegove „Trilogije o životu“ (*De vita libri tres*) bio je posvećen „Zdravom životu“ (*De vita sana*, ca. 1480), i u ovoj knjizi se obraća svojim intelektualnim drugarima, učenjacima, kako da pobede melanholiju, pružajući im savete koji se tiču zdrave ishrane i ličnih navika, i to sve pod određenim astrološkim uslovima (Calenza 2017). Besmrtnu slavu melanholija je stekla u liku danskog princa Hamleta iz Šekspirovog pera i glave (1564–1616), a sasvim po kroju traktata doktora Timotija Brajta (o. 1549–1615) iz 1586. godine, čiju slavu će nadmaštiti Bartonova „Anatomija melanholije“. Kao paradoksalna figura, svestan svih ljudskih potencijala u to zlatno doba elizabetanske imperije, Hamlet je ipak beskrajno žaloban koliko je sve što postoji ništavno, smrtno i prolazno, njegov je *kara sevdah*, dok je Magbet, ogrezao u krvi, reklo bi se, manično depresivan (Bright 1586; Burton 1621; Neely 1991). Najčuveniji prikaz melanholije u istoriji umetnosti je svakako gravira genijalnog Albrehta Direra (1471–1528) iz 1514. godine (sl. 12), koja se smatra njegovim autoportretom, kontemplacijom umetnika-tvorca nad matematičkim principima savršenih božanskih kreacija koje su njemu kao čoveku nedostižne.

U slučaju tvorca mape u glavi (melanholične) Lude, on je smatrao da čovek istinski ne može spoznati čitav svet, te heraklitovski ismeva i demokritovski oplakuje njegovu taštinu, a sve to je i nacrtao zaklonivši se iza pseudonima „Epiktonije Kosmopolita“. Nastajući u Parizu u vreme dugotrajnih i nadasve krvavih verskih i građanskih ratova (1562–1598) (setimo se izvanrednog filmskog ostvarenja „Kraljica Margo“ – *La Reine Margot* prema romanu Aleksandra Dime (1802–1870), a u režiji Patrisa Šeroa 1994), kao i žestoke habsburške

katoličke protiv-reformatorske vlasti nad nizozemskim komunama (1567–1609), prvobitni tvorac i oni koje je ova karta inspirisala bili su moroznog raspoloženja, pesimističkog viđenja stvarnosti i budućnosti, te se sasvim uklapa u mizantropološka tumačenja stvaralačkih dela. Mapa jeste bila namenjena kontemplaciji o ustrojstvu sveta i položaju ljudi kako u trenutku njenog nastanka, tako i gledajući unazad u istoriju čovečanstva od biblijskih vremena. Perspektiva posmatranja čitavog sveta iz jedne uzvišene tačke do danas se pomerila u stratosferu, u pravi Kosmos, i zanimljivo je slušati i gledati svedočenja astronauta o prvim osećanjima nakon što bi ugledali planetu Zemlju. Bez izlike, svi su bili duboko ganuti njenom lepotom i osetili su skrušenost i zahvalnost, ne isključivo u religioznom smislu (Aronofsky 2018).

Nešto savremenije, ali na istu večnu temu melanholije intelektualca, Italo Kalvino je divno zborio o sebi i tegobama „saturnovaca“ – duhovnih stvaraoca, i kaže:

...U starom znanju u kome se mikrokosmos i makrokosmos preslikavaju u suglasju između psihologije i astrologije, između raspoloženja, temperamenata, planeta, konstelacija, priroda Merkura je najnedefinisanija i najpromenljivija. Ali, po najrasprostranjenijem mišljenju, temperament pod uticajem Merkura, okrenut ka razmeni i trgovini i okretnosti suprotstavlja se temperamentu pod uticajem Saturna, melanholičnom, kontemplativnom, usamljenom. Od davnina se smatra da je saturnovski temperament tipičan za umetnike, pesnike, mislioce, i čini mi se da to odgovara istini. Naravno, književnost nikada ne bi postojala da jedan deo ljudskog roda nije bio okrenut ka introspekciji, nezadovoljan svetom onakvim kakav jeste, zaboravljajući na sate i dane, i držeći nepomičan pogled na nemim nepokretnim rečima. Naravno, moj karakter odgovara tradicionalnim osobinama te kategorije kojoj pripadam: i ja sam oduvek saturnovac, bilo kakvu drugu masku da sam nosio. Moj kult Merkura odgovara možda samo nekoj težnji, nečemu što bih želeo da budem: ja sam saturnovac koji sanja da je merkurovac, i sve ono što pišem trpi ova dva uticaja. (Kalvino 1989)

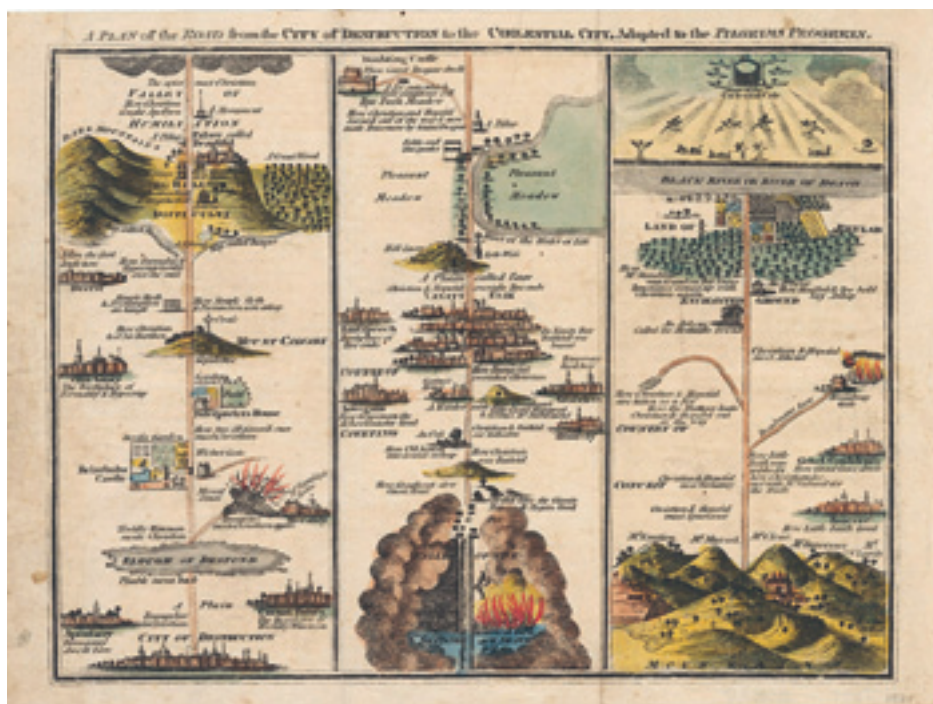
Sl. 12 – Direrova krilata Melanholija I, paradoksalno tako laka, a tako teško pada na obolele

Vašar taštine (*Vanity Fair*) – u crtani grad i topos u književnosti

... the name of that town is Vanity; and at the town there is a fair kept, called Vanity Fair; it is kept all the year long; it beareth the name of Vanity Fair, because the town where it is kept is lighter than vanity; and also because all that is there sold, or that cometh hither, is vanity. As is the saying of the wise, "all that cometh is vanity". – Bunyan, *The Pilgrim's Progress*, 1678.

[... ime tog grada je Taština, i u tom gradu se održava sajam zvani Vašar Taštine. On traje tokom cele godine i nosi to ime jer je grad mesto gde je ona lakša od ništa, i takođe jer sve što se tamo prodaje, ili tamo dolazi, taština jeste. I što rekoše mudri – Taština je sve. – prev. J.M.]

Iz goruće pobožnosti jednog engleskog puritanca, samoukog dramatičnog propovednika, Džona Banjana (John Bunyan 1628–1688) proishodila je 1678. godine knjiga „Hodočasnikov put“ (*The Pilgrim's Progress*, tačnije *Uzašće Hodočasnika*) (Bunyan 1678/1910). Drugačije datirano, delo je nastalo nešto manje od dve stotina godina nakon Savonaroline „Lomače taštine“ u Firenci (1497) (Grubb 2016), i vek nakon prve mape „Sveta u glavi Lude“ Žana II Gormona. Banjanov spis je detaljna alegorija putovanja istinskog Hrišćanina od „Grada uništenja“ (*City of Destruction*) do „Nebeskog Grada“ (*Celestial City*) na Gori Sionskoj, sa svim iskušenjima i susretima sa svakojakim grešnicima. U okviru alegorijske topografije hodočašća Kraljevim (Hristovim) putem (*King's Highway*), Hrišćanin stiže u „Grad Taštine“ (*Vanity Fair*), u kome je *vašar svakog dana*, u kome caruju svi gresi, i tako se zove jer svi koji dolaze tamo, i da kupe i da prodaju, trguju zapravo *taštinom, ništavnošću*, jer „Taština, taština, sve je taština“. Trguje se čašću, titulama, požudama, zadovoljstvima, životima, krvlju, telima, dušama... Stalno je zabava u toku, tu su klovnovi, Lude, žongleri, prevaranti, a nude se i krađe, ubistva, preljube, sve je dostupno u različitim nijansama krvavo skerletne. Trgovište, grad i vašar Taštine je, kako je primećeno, kao Satanin zabavni park, ali pre svega mesto iskušenja koje odlučni Hrišćanin, Hodočasnik, ne može nikako da zaobiđe. Delo je doživelo veliki publicitet i popularnost među pripadnicima svih slojeva, i govori se da je u anglosaksonskom svetu doseglo rasprostranjenost Svetog pisma zahvaljujući pokretima lične pobožnosti u brojnim protestantskim denominacijama. No, već u petom izdanju ovo delo je opremljeno duborezima, potom bakropisima s ilustracijama pojedinih likova i scena, a likovni prikazi su kružili i nezavisno od knjige (Collé-Bak 2010). Ovde je priložen primerak alegorijske karte sa celokupnom trasom kre-

Sl. 13 – Karta sa detaljnim prikazom alegorijskog putovanja Banjanovog Hodočasnika – lik junaka se prati od donjeg levog ugla – odlazak iz *Grada uništenja*, dok je u centralnom delu, u srednjem panelu karte *Grad Taštine* sa svakodnevnim vašarom taštine (*Vanity Fair*), a ishodište – *Nebeski grad* je u gornjem desnom uglu. (Bunyan, Map 1831)

tanja glavnog junaka iz 1831. godine (sl. 13), a u Biblioteci univerziteta Kornel postoji i spiralna verzija puta (Bunyan, Map 1831, Map 1850). Nimalo slučajno, centralni položaj na karti pripada Gradu Taštine, gde se svakog dana, već pet hiljada godina, odvija *vašar taštine*.

Od Banjana je „vašar taštine“ postao književni topos, metafora opšteprihvaćenog značenja – bilo koje mesto gde je sve površno, isprazno, zaludno... i kao takva je proslavljena istoimenim romanom Vilijama Tekerija (William Makepeace Thackeray 1811–1863) iz 1848. godine, čiji podnaslov je „A Novel without a Hero“. Junaka (moralnih) nema, samo tipiziranih likova s univerzalnim ljudskim osobinama, dobrim i lošim. U prologu romana, pre podizanja zavese na sceni, Tekerij opisuje „vašar taštine“ koji se odigrava pred njegovim i našim pogledom, i kaže kako se budi duboka melanholija, jer to jeste bučno i živahno mesto, nika-ko moralno, no niti je veselo. U njegove brojne pouke čitaocu ide i ona čuvena: „The world is a looking-glass, and gives back to every man the reflection of his own face. Frown at it, and it will in turn look sourly upon you: laugh at it and

Sl. 14 – Tekerijev crtež na naslovnoj strani prvog izdanja romana „Vašar taštine“ – mladi junosha se ogleda, možda namešta frizuru, možda kontemplira, možda kuje planove o bogatstvu i slavi... Na licu mu izraz krajnje *ennui* (Thackeray 1848)

with it, and it is a jolly kind of companion; and so let all young persons take their choice. [„Svet je ogledalo, i uzvraća svakom odrazom njegovim. Mrštite se, i uzvraća vam namrgođeno; ali smejte se njemu ili sa njim, i on je veseli drugar; stoga pustite mlade da čine svoje izbore“] (Thackeray 1848).

Za razliku od vatrenog puritanca, Tekeri u svojoj satiri ima mnogo više razumevanja za ludosti pomodarstva, snobizma, svetovne naslade i beskrajno samoljublje likova. Taština njihova jeste slepa ambicija, goruća želja da budu prihvaćeni po svaku cenu u visoko društvo i da dobiju nagrade, dakle, ne duhovno spasenje, već slavu, status i bogatstvo. No, ni ispunjenje svega ovoga ne čini ih zadovoljnim – „Ah! Vanitas Vanitatum! Which of us is happy in this world? Which of us has his desire? or, having it, is satisfied?“ [Ah, taština nad taštinom! Ko od nas je srećan u ovom svetu? ko ima njegove žudnje, ili kad ih zadovolji, srećan je?“] (sl. 14; Thackeray 1848; Dooley 1971).

Nedugo potom, jedan pomorski oficir i novinar, Tomas Gibson Bowles (Thomas Gibson Bowles 1842 –1922) odlučio je da 1868. godine pokrene „Vanity fair“ kao nedeljni magazin u Londonu, koji će objavljivati aktuelne i kratke beleške o dešavanjima u društvu, politici, kulturi, biznisu, i postao je poznat po izvanrednim karikaturama glavnih aktera domaće i međunarodne političke i društvene scene. Smatralo se čašću da se nečija karikatura pojavi u ovom časopisu, te one postaju prvorazredni istorijski izvor, izraz javnog mnjenja saopšten dosta neuvijeno (*Vanity Fair*, UK magazine, Wikimedia commons 1869–1913). Između ostalih, Oskar Vajld (Oscar Wilde 1854–1900), ozloglašeni dendi oslikan je 1884. godine (Oscar Wild 1884) (Matthews i Mellini). Magazin je podstakao pojavu istoimenog časopisa i njemu sličnih u prekoatlantskom parnjaku – Sjedinjenim državama, gde poprima gigantske razmere, kao i sve drugo na tom prostoru.

Zaključak

Savremena hiperpotrošačka, digitalna kultura hiperprodukcije 'selfija', kao instant autoportreta, tih filterima ulepšanih 'auto-predstava', i njihovo dnevno postavljanje na društvene mreže (Fejsbuk, Instagram i druge) jasno svedoči o novom izdanku tako starog diskursa – „Taština, sve je taština“ i odbijanju da se svet izvan sopstva zaista spozna dalje od broja 'lajkova' i traženih adorativnih komentara. Iako je uvreženo mišljenje da su *selfiji* pre svega ženska *vanitas*, onaj prvi je uradio jedan momak slikajući svoju povređenu usnu, ali je potencijal umnožavanja i distribucije „poboljšanih autoportreta“ ubrzo prepoznat od strane svetskih digitalnih imperija i razvijen je čitav niz aplikacija za pametne telefone. Taština i ludost su samoreprodukujuće (Senft i Baym 2015; Eckel i dr. 2018), a savremeno društvo je dobilo svoj lik u ogledalu – svoju verziju Džoke-*ra* u novom filmu, bez Heroja Betmena, kao glasa svih onih posramljenih, ismevanih, ružnih i skrajnutih, koji ne žele više da „igraju tu ulogu“. Karta sveta kao predstave u glavi Lude ne gubi na svojoj aktuelnosti, već dobija i, sa još uvek neposustalim tehnološkim razvojem, dobijaće novije slojeve iščitavanja. Njen savremeni pandan bi bila fotografija ili snimak astronauta u čijem viziru kacige se ogleda cela planeta Zemlja. Drugi topos – *vašar taštine* može da se prati svakog bogovetnog dana na specijalizovanim kablovskim kanalima za modu i industriju zabave, gde robne marke (brendovi) treba da garantuju i pribavljanje identiteta, čime se popunjava ispraznost ličnosti. I dok tamo nema prostora za melanholiju i melanholike, prethodni redovi svedoče o njoj, ali i o znanju i imaginaciji pozicioniranim (*situated knowledge, situated imagination* – Stoetzler i Yuval-Davis 2002) u sumorno doba post-kapitalizma, posmatranog iz društva u većitoj tranziciji. I evo ovog marta, leta Gospodnjeg 2020. pandemije prastarog organizma a novoimenovanog virusa, što bi trebalo da iznova opomene čovečanstvo da je sasvim ništavno, i dok traje *danse macabre* diljem planete možemo i to uživo pratiti zahvaljujući tehnološkom progresu. No hoćemo li biti bolji ljudi nakon svega, kad ova kuga prođe, to ostaje da se vidi.

Izvori i literatura

- Anon. ca. 1590. *O caput elleboro dignum* [Monde dans une tête de fou], u Nacionalnoj biblioteci Francuske, italijanska radionica – <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b7710391q> (6. juli 2018); https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Fol%27s_Cap_Map_of_the_World.jpg (6. juli 2018).
- Anon. ca. 1590. *Fool's Cap Map of the World*, Bodeleian Library, dostupno na: <https://digital.bodleian.ox.ac.uk/inquire/p/782ae4e3-b9a8-4594-8907-ad5b144fae5d> (6. juli 2018); druga varijanta: Royal Museum Greenwich, dostupno na: <http://collections.rmg.co.uk/collections/objects/206385.html> (7. juli 2018).

- Aronofsky, Darren. 2018. Director of “One strange rock”. National Geography channel, Season 1, Ep. 1–10.
- Aspinall, Dana E. 1998. “Richard Tarlton (?-1588) and Robert Armin (o.1568–1615)”. In *Fools and Jesters in Literature, Art, and History – A Bio-Bibliographical Sourcebook*, edited by Vicki K. Janik, 41–49. Westport/London: Greenwood Press.
- Berryman, Sylvia. 2016. “Democritus”. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/democritus/> (7. juli 2018).
- Bosch, Hieronymus, *Ship of Fools*, dostupno na: [https://en.wikipedia.org/wiki/Ship_of_Fools_\(painting\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Ship_of_Fools_(painting))
- Brandt, Sebastian. *Das Narrenschiff*. 1494. Digitalized edition of 1872, edited by Karl Goedeke, digital at: <http://digital.slub-dresden.de/werkansicht/dlf/11823/1/1/>. Originalni nemački text dostupan kao izdanje iz 1964. godine, priredio Hans-Joachim Mähl, na: Project Gutenberg, Spiegel online: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/das-narrenschiff-2985/1>. Engleski prepev Barklija, na osnovu izdanja iz 1874, dostupno na: Project Gutenberg, <https://www.gutenberg.org/files/20179/20179-h/20179-h.htm#contb>; kao i na: <https://archive.org/details/theshippofools01barcuoft>. Francusko izdanje iz 1499–1500, dostupno na: <https://archive.org/details/lagrantnefdesfol00bran>.
- Bright, Timothy. 1586. *A Treatise of Melancholie. Containing the causes thereof ... with the phisicke cure, and spirituall consolation for such as haue thereto adioyned an afflicted conscience*. London. Dostupno na: <https://www.bl.uk/collection-items/brights-treatise-of-melancholy-1586>.
- Brusati, Celeste. 1990–1991. “Stilled Lives: Self-Portraiture and Self-Reflection in Seventeenth-Century Netherlandish Still-Life Painting”. *Simiolus: Netherlands Quarterly for the History of Art* 20, 2–3: 168–182.
- Bunyan, John. (1678) 1910. *The Pilgrim's Progress*. Dent: London. Dostupno na: <https://archive.org/details/pilgrimsprogress00bun4/page/n9/mode/2up/>
- Bunyan, John. 1821. *A Plan of the Road From the City of Destruction to the Celestial City, Adapted to The Pilgrim's Progress*, dostupno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:John_Bunyan,_The_Road_From_the_City_of_Destruction_to_the_Celestial_City_1821_Cornell_CUL_PJM_1038_01.jpg
- Bunyan, John. 1850. *A Plan of the Road from the City of Destruction to the Celestial City. Engraved expressly for Virtue's, Elegant Edition of The Pilgrim's Progress*, dostupno na: <https://digital.library.cornell.edu/catalog/ss:3293838>
- Burke, Peter. 1978. *Popular culture in Early Modern Europe*. Harper & Row Publishers.
- Burke, Peter. 1991. *Junaci, nitkovi i lude – Narodna kultura predindustrijske Evrope*. Preveli B. Auguštin i D. Rihtman-Auguštin. Zagreb: Školska knjiga.
- Burke, Peter and R. Po-Chia Hsia (eds.). 2007. *Cultural Translation in Early Modern Europe*. Cambridge University Press.
- Burton, Robert. 1621. *The Anatomy of Melancholy, or What it is With All the Kinds, Causes, Symptoms, Prognostics, and Several Cures of It. In Three Partitions... By Democritus Junior*, digitalno izdanje dostupno na sajtu projekta Gutenberg: <http://www.gutenberg.org/files/10800/10800-h/10800-h.htm> .

- Celenza, Christopher S. 2017. "Marsilio Ficino". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2017 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2017/entries/ficino/> (pristupljeno: 8. april 2020).
- Caquard, Sébastien and William Cartwright. 2014. "Narrative Cartography: From Mapping Stories to the Narrative of Maps and Mapping". *The Cartographic Journal* No. 51–2, 101–106, DOI: 10.1179/0008704114Z.000000000130.
- Collé-Bak, Nathalie. 2010. "Spreading the Written Word through Images: The Circulation of The Pilgrim's Progress via its Illustrations". *XVII-XVIII. Revue de la société d'études anglo-américaines des XVIIe et XVIIIe siècles. Diffusion de l'écrit dans le monde anglophone. Spreading the Written Word in the English-Speaking World*, 223–246; https://www.persee.fr/doc/xvii_0291-3798_2010_hos_2_1_2490.
- Cornelis de Baellieur. ca. 1635–40. *Picture gallery*, dostupno na: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Picture_Gallery_attributed_to_Cornelis_de_Baellieur,_the_Elder,_c._1635-40.jpg
- Cosgrove, Denis. 2008. "Cultural cartography: maps and mapping in cultural geography". *Annales de géographie* 2–3 (660–661): 159–178.
- Crampton, Jeremy W. 2001. „Maps as Social Constructions: Power, Communication and Visualization“. *Progress in Human Geography* 25: 235–252. <https://doi.org/10.1191/02F030913201678580494>
- Dodds, Frederic. 2020. „'Joker' proves the power of empathy“. *Variety* 346 (25): 68–69.
- Dooley, D. J. 1971. "Thackeray's Use of Vanity Fair". *Studies in English Literature, 1500–1900*, Vol. 11–4, Nineteenth Century: 701–713.
- Dorđević-Stojković, Bojana i Jelena Mrgić. 2011. "Marriage and Madness – A Case Study from mid-nineteenth century Belgrade". *The South Slav Journal* 30 (3–4): 28–44.
- Eckel, Julia, Jens Ruchatz and Sabine Wirth (eds.). 2018. *Exploring the Selfie: Historical, Theoretical, and Analytical Approaches to Digital Self-Photography*. Palgrave MacMillan Press.
- Ehrlich, David. 2019. "'Joker' Review: For Better or Worse, Superhero Movies Will Never Be the Same". *Indiewire*, August 31, 2019 – <https://www.indiewire.com/2019/08/joker-review-joaquin-phoenix-1202170236/> (pristupljeno: 17.03.2020).
- Erazmo Roterdamski. 2016. *Pohvala ludosti*, prev. V. Korać. Beograd: Industrija knjiga. Latinski tekst: Erasmus Desiderius, *Morias enkomion, sive, Stultitiae laus*, Basiliae-Bazel 1780, opremljeno sa 83 ilustracije koje je Hans Holbajn Mladi (1497–1543) uradio na marginama izdanja iz 1515. godine = <https://archive.org/details/moriasenkomiensi00eras>
- Ettin, Andrew Vogel. 1998. "Will Sommer (?-1560)". In *Fools and Jesters in Literature, Art, and History – A Bio-Bibliographical Sourcebook*, edited by Vicki K. Janik, 406–410. Westport/London: Greenwood Press.
- Foucault, Michel. 2006. "Part I – Stultifera Navis". In *History of Madness*, edited by Jean Khalfa, 3–43. London: Routledge.
- Graham, Daniel W. 2015. "Heraclitus". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2015 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2015/entries/heraclitus/> (7. juli 2018).

- Grevs, Robert. 1991. *Grčki mitovi*. Prevela G. Mitrinović-Omčikus. Beograd: Nolit.
- Grubb, Br. Hyacinth, O.P. 2016. *Burning our Vanities with Savonarola*, May 1, 2016. <https://www.dominicanajournal.org/burning-our-vanities-with-savonarola/>
- Harley, John Brian (ed.). 2001. *The new nature of maps*. The John Hopkins University Press.
- Harley, John Brian. 1989. "Deconstructing the Map". *Cartographica* 26 (2): 1–20.
- Harley, John Brian. 1992. "Rereading the Maps of the Columbian Encounter". *Annals of the Association of American Geographers* 83 (3): 522–542.
- Haubenreich, Jacob. 2016. "The press, the mirror, and the window: the intermedial construction of the reader in Sebastian Brant's Ship of Fools". *Word & Image* 32 (4): 375–392.
- Hofmann, Catherine. 2007. "Publishing and the Map Trade in France 1470–1670". In *History of Cartography* vol. 3-II, 1569–1588. Chicago University Press.
- Hogenberg, Frans. ca. 1560–70. *Stultorum Chorea / Narrendans*. Original u Rijksmuseumu, dostupno na: <https://www.rijksmuseum.nl/nl/zoeken/objecten?q=Frans+Hogenberg&p=3&ps=12&st=Objects&i=10#/RP-P-OB-3163,34> (pristupljeno: 18. mart 2020).
- Jodorowsky, Alejandro and Marianne Costa. 2004. *The Way of Tarot – The Spiritual Teacher in the Cards*. Translated by Jon E. Graham, Destiny Books.
- Kalvino, Italo. 1989. *Američka predavanja*. Prevod J. Tešanović. Beograd.
- Klapp, Orrin E. 1949. „The Fool As a Social Type“. *The American Journal of Sociology* 55 (2): 157–162.
- Klapp, Orrin E. 1954. "Heroes, Villains and Fools, as Agents of Social Control". *American Sociological Review* 19 (1): 56–62.
- Kleingeld, Pauline and Eric Brown. 2014. "Cosmopolitanism". *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition), edited by Edward N. Zalta. <https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/cosmopolitanism/> (7. juli 2018).
- Klibansky, Raymond, Erwin Panofsky and Fritz Saxy. 1979. *Saturn and Melancholy – Studies in the History of Natural Philosophy, Religion and Art*, first published in 1964. Kraus Reprint – Nendeln.
- Lackey, Douglas P. 2005. "Giotto in Padua: A New Geography of the Human Soul". *The Journal of Ethics* 9: 551–572; fotografije fresaka dostupne na stranici: Web Gallery of Art, https://www.wga.hu/html_m/g/giotto/padova/7vicevir/index.html
- Matthews, Roy T. and Peter Mellini. 1982. In *"Vanity Fair"*. University of California Press.
- Medić, Milena. 2017. "From Pain to Pleasure: The Troping of Elegy in the Renaissance Italian Madrigal". *Muzikologija/Musicology* 22: 151–175. <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/1450-9814/2017/1450-98141722151M.pdf>.
- Mills, William James. 2003. *Exploring polar frontiers – a historical encyclopedia*. ABC Clío.
- Mitrović, Andrej. 2012. *Vreme netrpeljivih – politička istorija velikih država Evrope 1919–1939*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Mode, PJ. 2017. "Not Maps at All" – What Is Persuasive Cartography? And Why Does It Matter?" *The Portolan* 100: 8–26.
- Molinari, Čezare. 1982. *Istorija pozorišta*. Prevod J. Stojanović. Beograd: Vuk Karadžić.
- Neely, Carol Thomas. 1991. "“Documents in Madness”: Reading Madness and Gender in Shakespeare's Tragedies and Early Modern Culture". *Shakespeare Quarterly* 42: 315–338

- Ortelius, Abraham. 1570. *Teatrum Orbis Terrarum*, Antwerp. Digitalizovano izdanje na sajtu Kongresne biblioteke u Vašingtonu. <https://www.loc.gov/resource/g3200m.gct00126/?sp=11> (7. juli 2018).
- Moses Peaslee, Robert and Robert G. Weiner (eds.). 2015. *The Joker: a serious study of The Clown Prince of Crime*. The University Press of Mississippi – Jackson.
- Peeters, Clara. ca. 1618. *Vanitas painting*. Dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/File:Vanitas_painting_selfportrait_most_probably_Clara_Peeters.jpg
- Pliny. 1938. *Natural History, Volume I: Books 1–2*. Translated by H. Rackham. Loeb Classical Library 330. Cambridge, MA: Harvard University Press. https://www.loebclassics.com/view/pliny_elder-natural_history/1938/pb_LCL330.309.xml
- Publii Ovidii, Nasonis. *Opera omnia*, Volume 6, ex recensione Petri Burmanni, Augustae Taurinorum – Torino 1823, str. 427–431. Komentar o Antikiri sa daljom literaturom iz pera prevodioca A. Kilne, na: <https://www.poetryintranslation.com/PITBR/Latin/OvTrisExpIndexABC.php#Anticyra> (4. juli 2018).
- Publija Ovidija Nasona. 1991. *Metamorfoze*, XI. Prevod T. Maretić. Reprint. Beograd.
- Senft, Theresa M. and Nancy K. Baym. 2015. “What Does the Selfie Say? Investigating a Global Phenomenon”. *International Journal of Communication* 9: 1588–1606. dostupno na: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/viewFile/4067/1387>
- Simonović, Dragutin. 1959. *Botanički rečnik*. Beograd: SANU.
- Sodža, Edvard V. 2013. *Postmoderne geografije – rearfirmacija prostora u kritičkoj socijalnoj teoriji*. Prevod R. Mastilović. Beograd: Centar za medije i komunikaciju FMK.
- Stoetzler, Marcel and Nira Yuval-Davis. 2002. “Standpoint theory, situated knowledge and the situated imagination”. *Feminist Theory* 3: 315–333.
- Thackeray, William Makepeace. 1848. *Vanity Fair – A Novel without a Hero*, Bradburry & Evans: London.– Dostupno na: <https://archive.org/details/VanityFairNovel1848/page/n10/mode/2up>
- Trifunović, Vesna. 2007a. “Socijalni tipovi heroja, nitkova i lude u teoriji Orina Klapa”. *Etnoantropološki problemi* 2 (1): 110–136. <https://doi.org/10.21301/eap.v2i1.6>
- Trifunović, Vesna. 2007b. “Formiranje socijalnih tipova u teoriji Orina Klapa”. *Glasnik Etnografskog instituta SANU* LIV: 125–139.
- Tyner, Judith A. 2015. “Pursuasive Cartography”. In *Cartography in the Twentieth Century*, edited by Mark S. Monmonier, 1087–1095. *The History of Cartography* vol. 6 (HOC 6). Chicago: University of Chicago Press,
- van Oostsanen, Jacob Cornelisz. *Laughing Fool*, dostupno na: https://en.wikipedia.org/wiki/Jacob_Cornelisz_van_Oostsanen#/media/File:Laughing_Fool.jpg
- Vanity Fair (UK magazine)*, digitalizovane karikature iz perioda 1869–1913, dostupne na: [https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Vanity_Fair_\(UK_magazine\)](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Vanity_Fair_(UK_magazine))
- Wilde, Oscar, *Caricature from the Vanity Fair magazine*, no. 812, April 1884, dostupno na: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Oscar_Wilde_\(1854-1900\)_from_Vanity_Fair_Issue_812,_April_1884.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Oscar_Wilde_(1854-1900)_from_Vanity_Fair_Issue_812,_April_1884.jpg)
- White, C. Todd. 1998. “The Anthropology of Fools”. In *Fools and Jesters in Literature, Art, and History – A Bio-Bibliographical Sourcebook*, edited by Vicki K. Janik, 33–40. Wesport/London: Greenwood Press.

- Zweig, Stefan. 1934. *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam*. Digitalizovano izdanje na: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/triump-und-tragik-des-erasmus-von-rotterdam-6861/1> .
- Žikić, Bojan. 2015. "What Makes People Good or Bad? (Mis)Anthropological Essay on Searching for Social/Cultural Reasons on Judging the Other People". *Issues in Ethnology and Anthropology* 10 (4): 927–943. <https://doi.org/10.21301/eap.v10i4.8>
- Žikić, Bojan. 2016. "Why Do We Need Misanthropology in Anthropology? An Exploratory Essay in Deliberating the Research Subfield". *Issues in Ethnology and Anthropology* 11–4: 967–988. <https://doi.org/10.21301/eap.v11i4.1>
- Žikić, Bojan. 2017. "Pesimistički prikaz prirode ljudskog postojanja u filmu "Zapadni svet": naknadno mizantropološko tumačenje". *Etnoantropološki problemi* 12 (2): 415–435. <https://doi.org/10.21301/eap.v12i2.4>

Jelena Mrgić

Department of History, Faculty of Philosophy,
University of Belgrade, Serbia

Pictures and Words: Allegorical and Persuasive Cartography

This paper aims to present a novel approach to map analysis, treating all 'map-like' drawings as *icono-texts*, according to premises postulated in modern cartographical theory by Brian Harley and his successors in this field. It is not just 'deconstructing' which takes place, but further interpretations are stimulated by probing questions not only of authorship (often unknown), but also of the social, cultural, and religious environment. Making an allegorical map and text was a difficult task, an intellectual endeavor, which demanded that the author carefully choose the symbols that would outlive the material. In this paper, the *Fool's Cap Map of the World* is presented as an example of icono-textual analysis, by bringing together the most popular literary works and their illustrations – Erasmus Desiderius, Sebastian Brandt, and Hieronymus Bosch. The double masks of the author – the pseudonym "Epichthonius Cosmopolites", with its denunciation of nationality, and the jester's costume, were chosen as the means of conveying unpleasant truths about the state of the world, France, and/or the Netherlands. Human *hybris*, *Suberbia* and *Vanitas* were the primal sins, by which they were all blinded, waging wars for pieces of land and worldly goods. Therefore, the fool's *malade* is melancholy, strictly reserved for male intellectuals – Ficino, Dürer, Shakespeare, Bright and Burton. On the other hand, it would seem as if the female primal sin were *vanity*, which brings the puritan Bunyan and Anglican Thackeray into this polyphonic interpretation. Their works did, however, show that "vanitas" is present among both genders and is an everlasting human trait, now heavily exploited as a 'cash crop' par excellence.

Since all knowlegde is situated, I feel the need to say that I am finishing this paper in self-quarantine due to the 'new plague' pandemic, wondering if the people in this mad and greedy world would contemplate how all is nothing, and whether the survivors would be better, i.e. more human, acting with more empathy, regardless of the perpetually announced Apocalypse. This remains to be witnessed.

Key words: historical cartography, real and imaginary space, icono-texts, allegories, Folly, vanity, melancholy, literature

Les images et les mots – cartographie allégorique et suggestive

En prenant appui sur des approches théoriques contemporaines en géographie et en cartographie, cet article présentera de nouveaux savoirs sur la nature des cartes historiques et des mappemondes en tant que ikonotextes et cela sur l'exemple d'une oeuvre d'art surprenante – „La carte du monde dans une tête de fou“ (ca. 1575). En accord avec les principes d'analyse textologique, sont offertes des interprétations possibles de sa création et des messages contenus aussi bien dans la composition picturale, les symboles, la technique de fabrication, que dans les inscriptions sur la carte. Sa complexité et la polyphonie des énoncés picto-narratifs la rendent partie intégrante d'une suite précieuse d'oeuvres littéraires, philosophiques et historiques capitales, depuis les Saintes Écritures, en passant par Pline et par Ovide, jusqu'à Erasme de Rotterdam et Sebastien Brandt, comme aussi de Marcil Ficin, Albrecht Dürer et Italo Calvino. Le deuxième fil – „La vanité du monde“ relie le personnage du Fou, les fresques de Giotto, John Banyan et William Thackeray. Une certaine mysticité et esotérisme qu'elle exhale, ont fait que cette carte n'a de nos jours rien perdu de son étrangeté et de son invitation à la contemplation sur le monde contemporain et sa/notre folie et vanité.

Mots clés: cartographie historique, espace réel et imaginaire, ikonotextes, allégories, Folie, vanité, mélancolie, littérature

Primljeno / Received: 14.03.2020.

Prihvaćeno / Accepted: 08.04.2020.